

image of Vinnitsa consists of buildings, built in the late XIX – early XX centuries. A characteristic feature of these buildings is the common usage of lime-sand bricks. This cultural phenomenon needs analysis and historical explanation.

The **purpose** of the article is to study the use of silica brick, as feature of Vinnytsia architecture of the early twentieth century.

Results. The author argues that the widespread use of this building material in the design of the houses was specific local cultural phenomenon of this period. Three factors that contributed to the formation of this phenomenon are determined. The first such factor was the influence of European architectural fashion of the time, namely the dissemination of architectural Art Nouveau, which provided for, on the one hand – the use of innovative building materials, on the other hand – tended to pale colors; that was excellent provided through the use of silica brick. The second factor is the particularities of the local production of building materials (poor quality of ceramic bricks, which are produced in Vinnitsa for cladding the external walls). The third factor – the «personality factor», namely, the energetic activity of the architect V. Krauss, who promoted the production and use of new building materials. Also the history of the production base of silicate building materials in Vinnitsa in the early twentieth century is examined in the article. It is noted that the plant created in Vinnitsa was the first such company in the Russian Empire. The paper analyzes production capacity of the plant, the scale of production and prices for its products. It also defines a wide geography of demand for building materials, produced by the Vinnitsa silicate factory. The article points to their popularity not only among the landowners, businessmen and wealthy citizens, but also among the peasants.

Originality. Analysis of the use of lime-sand brick, as a cultural feature of Vinnitsa early XX century. The study of this phenomenon in a broad historical context.

Conclusion. Lime-sand bricks were popular in Vinnitsa due to a successful combination of historical circumstances. The author draws attention to the commercial success of the production of silicate building materials in Vinnitsa, in the context of similar European practice of the late XIX – early XX century. The main reasons for the slow spread of new building material in the Russian Empire: the lack of domestic production of the necessary equipment, specialists and specialist literature.

Key words: lime-sand brick, construction materials, architecture, Art Nouveau, V. Krauss, Vinnitsa.

Одержано редакцією 19.10.2017
Прийнято до публікації 12.12.2017

УДК 94(477-22)«18-19»:061

О. З. Силка

ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ АГРОПРОСВІТНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВ НА ПОЧАТКУ ХХ ст. (за матеріалами Лівобережжя)

У статті окреслюється один із напрямків у роботі агропросвітницьких об'єднань – видавнича діяльність. Проаналізовано основні видавничі проекти найбільших (губернських та повітових) об'єднань. Звернено увагу на порівняно мале видове та тематичне різноманіття видавничої продукції повітових та сільських громадських об'єднань.

Ключові слова: громадське об'єднання, сільська громадська ініціатива, сільськогосподарські часописи, сільськогосподарські агітки – «метелики».

Постановка проблеми. Сучасна українська історіографія потребує актуалізації історико-краєзнавчих досліджень на рівні т.зв. локальної, регіональної або мікроісторії. Об'єктивне дослідження місця та ролі громадських об'єднань, і, зокрема агропросвітницького спрямування, у процесах соціально-економічного розвитку України на початку ХХ ст., потребує звернення уваги у т.ч. й на їхню видавничу діяльність. Друковані видання означених об'єднань (періодичні, продовжуючі та неперіодичні) є важливим джерелом у дослідженні явища української сільської громадської статутної ініціативи.

Актуальність дослідження загальної проблематики громадських об'єднань наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. зумовлена розв'язанням проблеми формування міського та сільського організаційно-статутного сегменту в процесі становлення громадянського суспільства.

Аналіз останніх досліджень. Слід зазначити, що сучасний історіографічний простір насичений роботами, об'єктом дослідження яких є статутні громадські товариства, діяльність яких була спрямована і реалізовувалась, у переважній більшості на місто й у межах міст. Сільські громадські організації не виділялися як окремий і особливий, а тому унікальний, пласт громадської ініціативи, розглядалися побіжно або в контексті роботи міських громадських організацій, або як частина кооперативного руху. Саме тому відсутність праць з історії сільських громадських об'єднань в Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. гостро відчувається в сучасній історичній науці.

Метою статті є формулювання основних характеристик, які визначали видавничу діяльність громадських агропросвітницьких товариств на початку ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. у двох лівобережних українських губерніях дозволити собі активно друкувати періодичні видання мали змогу лише агропросвітницькі об'єднання губернського та повітового типів. Структура, інтенсивність видань, тематика публікацій у названих об'єднаннях є різними, залежно від фінансових статків організацій. Разом з тим, спільним і цінним для дослідження є: різна за обсягом і змістом інформація про відповідне Товариство, тексти «Статутів» новостворених сільських громадських об'єднань, списки членів правління, протоколи засідань тощо.

Першим губернським агропросвітницьким об'єднанням у досліджуваних територіальних межах, яке започаткувало друк власного журналу було Полтавське товариство сільськогосподарства. Реалізацію одного зі статутних завдань, а саме «популяризація сільськогосподарських знань», презентував часопис «Хуторянин» – журнал з питань сільського господарства, промисловості, кооперації та торгівлі. Редакція часопису безкоштовно надсилала його до усіх зареєстрованих агропросвітницьких об'єднань у межах Полтавської губернії. Часто-густо у бібліотеках, а точніше – бібліотечному кутку, сільських агропросвітницьких об'єднань у наявності були лише примірники «Хуторянина»: «Якби редакція «Хуторянина» по добрій волі не надсилала безкоштовно журнал, то Товариство зовсім залишилося без видання сільськогосподарської тематики» [1]. Журнал виходив у період 1901–1916 рр. по 52 номери на рік; його редакторами були голови та заступники Полтавського товариства сільського господарства: Д. І. Квітка, П. Н. Малама, П. І. Гриневич, П. П. Ганько, А. П. Шимко, Д. О. Ярошевич. Тираж видання у 1913 р. досягав 12 тис. примірників. Полтавському товариству сільського господарства належить ексклюзивне право на публікацію окремих видань, що склалися з кількох випусків «Хуторянина» та календарів «Хуторянина».

Чернігівське товариство сільського господарства згідно постанови загальних зборів від 18 листопада 1907 р., з початку 1908 р. розпочало друк журналу «Селянин». Редакційна рада спочатку визначила спрямованість журналу як сільськогосподарську та економічну, а з 1910 р. – додала ще й кооперативну. З цього часу тематично на сторінках журналу рівнозначно висвітлювалися дві теми – сільське господарство та кооперація. Редакторами «Селянина» були А. Г. Гаршин, В. Д. Василевський та Е. Ф. Гарлицький. Завдяки фінансовій підтримці з боку громадськості та земства журнал виходив без перерв протягом 1908–1916 рр. по 24 номери щорічно. Ціна журналу – 1 руб. 50 коп. за річну переплату, була доступна для селян. «Селянин» для селян – девіз, якому слідувала редакція журналу. З 1911 р. «Селянин» пересилався усім гласним Чернігівських губернських земських зборів, гласним повітових земських управ, земським агрономам, агентам із сільськогосподарських питань, агропросвітницьким товариствам та безпосереднім передплатникам. Незважаючи на той факт, що тираж «Селянина» у період з 1908 по 1913 рр. збільшився втричі, собівартість його друку не забезпечувала прибутки від передплати. Чернігівське товариство сільського господарства періодично зверталось до повітових земств із проханням популяризувати журнал серед сільського населення. Зокрема, у 1913 р. воно зазначало, що «за умов наявності двох передплатників у кожному населеному пункті Чернігівської губернії, журнал міг би існувати за власний кошт» [2, 362].

Інформаційним органом Золотоніського сільськогосподарського товариства була газета «Вестник Золотоношского сельскохозяйственного общества». Газету друкували протягом 1908–1914 рр.: у 1908 р. – 2 рази на місяць (24 номери), у 1909–1912 рр. – щотижнево (по 52 номери), з 1913 р. – 2 рази на тиждень (96 номерів) та у 1914 р. – встигли надрукувати лише 34 номери. Окремими додатками до газети була брошура С. Павленка (С. Шелухіна) «Чи бути Чорноморській Німеччині» та «Хліборобський поради́ник на 1914 рр.». Редакторами газети були: голова Золотоніського об'єднання Вс. А. Ващенко-Захарченко; агроном Золотоніського повітового земства, начальник агрономічного відділення при Золотоніській земській повітській управі, автор брошури «Лушення стерні», яка безкоштовно поширювалась серед сільського населення повіту – Л. М. Хачатурянц; гласний від перших виборчих зборів Золотоніських повітових земських зборів у 1905–1907 рр., Золотоніський повітовий земський інструктор з бджільництва О. Ф. Палкін. Спочатку члени Золотоніського агропросвітницького об'єднання отримували «Вестник» безкоштовно, згодом було запроваджено плату.

Редакція газети, як і бюро (рада) Товариства, знаходились у приватному будинку Золотоніського міського голови А. О. Марковського. Опрацювання змісту збережених примірників часопису засвідчило його «земську» тематичну спрямованість. Більшість інформаційного матеріалу присвячено подіям, які відбувалися у Золотоніському повіті, у т.ч. друкувалася й звітна документація земської управи.

Річ у тім, що самостійно Золотоніське агропросвітницьке товариство випустило лише кілька номерів «Вестника» на початку 1908 р. Для продовження видання потрібні були кошти, за якими Товариство і звернулось до земських зборів. Відповіддю на клопотання стало таке рішення: «на субсидіювання друку «Вестника» у 1908 р. гроші не виділяти, оскільки на його сторінках друкуються матеріали, які не правильно та тенденційно висвітлюють діяльність земської управи». На чергових зборах рада Золотоніського агропросвітницького об'єднання ухвалила рішення про продовження друку газети, але за умов, які «м'яко» запропонували земські збори. Позитивний зиск від цього отримало дві сторони: Товариство продовжило видання «Вестника» зі щорічним фінансуванням у розмірі 300–500 руб., а земство – «правильну» інформаційну площу.

Видання Костянтиноградського сільськогосподарського товариства «Константиноградские сельскохозяйственные известия» друкувалися протягом 1914–1916 рр. спочатку щомісяця, а у 1916 р. – 2 рази на місяць. Редактором часопису традиційно був голова Товариства С. В. Морозов. Вартість передплати на рік становила 1 руб. 50 коп.

З 1912 р. Лохвицьке повітове товариство сільського господарства розпочало друк власної щотижневої газети «Лохвицкое слово». Газета виходила протягом 1912–1916 рр. Передплатна ціна спочатку становила 1 руб., але з початком Першої світової війни, як реакція на економічні зміни в країні, збільшилась до 2 руб. Як додаток до газети друкувались також і «Телеграммы «Лохвицкого слова».

Редактор щотижневої сільськогосподарської, культурно-просвітницької та суспільно-економічної газети Ніжинського агропросвітницького товариства «Неженец» Н. В. Висоцький наступним чином пояснював причини її появи: «У наших селах здобути знання важко: немає там ані вечірніх шкіл для дорослих, ані гарних доступних бібліотек. Тому інформація зрозумілою для селян мовою про навколишнє середовище, про людське життя, людські стосунки, наукові відкриття та винаходи, і є одним із завдань нашої газети» [3].

Друкованим органом Роменського агропросвітницького товариства була газета «Ромен» (сільськогосподарська та торговельна), яка виходила у 1910–1916 рр. за редагування Н. Г. Яновського. Передплатна вартість газети на рік складала 1 руб. 17 коп. І, навіть, незважаючи на таку невисоку вартість, на початку 1915 р. редакція газети постала перед питанням про відсутність відповідного фінансового забезпечення. Хорольське агропросвітницьке товариство презентував «Вестник Хорольського общества сельского хозяйства», що друкувався у період 1911 – 1916 рр. 2 рази на місяць, а у 1917 р. – щомісячно.

Також друкована продукція агропросвітницьких об'єднань представлена окремими та продовжуваними виданнями губернських, повітових та сільських товариств. До категорії окремих друкованих видань ми зараховуємо «Статути» об'єднань, які у своїй переважній більшості дублювали зміст «Типового статуту» для агропросвітницьких товариств, яке рекомендувало міністерство землеробства. На відміну від «Статутів», науковий інтерес викликають публікації просвітницько-популяризаторського змісту, які, на жаль, є нечисельними. В якості позитивного прикладу, наголошуємо на публікаціях Прилуцького агропросвітницького об'єднання. Так, воно друкувало та розповсюджувало праці свого секретаря. Відомо, принаймні, про сім окремих книг, зокрема: «Засів та збір конюшини», «Удобрення ґрунту туками та солями», «Озима мохната віка» та інші.

Продовжуваними виданнями були «Звіти» про річну діяльність та «Протоколи» засідань об'єднань. Представлення «Звіту» до повітової та губернської влади було обов'язковим, якщо Товариство розраховувало на отримання субсидії від відповідного земства: «потрібно, щоб звіти агропросвітницьких товариств надсилалися до управи завчасно, а управа – розсилала кожному із членів економічної ради»[4].

Як виняток, а не як закономірність, результатом видавничої діяльності досліджуваних об'єднань є й «особлива», «одинична» або «нетипова» друкована продукція. В якості при-

кладу, її можуть презентувати «Отчеты» про діяльність бібліотеки-читальні Сокольського агропросвітницького об'єднання Кобеляцького повіту Полтавської губернії, яких було віднайдено два, за 1913 та 1914 рр. відповідно [5; 6]. Одиначні об'єднання спромоглися на публікацію матеріалів, які обговорювались на їхніх засіданнях у вигляді «Трудов». В якості прикладу, можна навести «Труды» агропросвітницького об'єднання с. Харсик Лохвицького повіту Полтавської губернії, точніше один їхній випуск, до якого увійшла праця А. А. Мокієнка «Розповсюдження відомостей про сільську кооперацію» [7]. Ініціатива друку інформації про поточні справи товариств та доповіді їхніх членів успішно була реалізована й у двох об'єднаннях повітового рівня, а саме – у Костянтиноградському («Журнал») та Хорольському («Труды») агропросвітницьких товариств.

Видавничий напрямок у діяльності агропросвітницьких об'єднань нами зафіксовано не лише у об'єднаннях губернського та повітового рівнів, але й сільського. Як правило, окрім зазначених вище «Трудов», сільські об'єднання друкували аркуші-агітки на сільськогосподарську актуальну тематику, т. зв. «метелики». Наприклад, Недогарське об'єднання Кременчуцького повіту надрукувало інформацію «Про весняні роботи в полі» та «Про посів проса та гречки рядами з широким міжряддям»; Горбівське об'єднання цього ж повіту інформувало населення «Як обробляти та готувати землю під яровий посів»; Білоцерківське об'єднання Хорольського повіту опублікувало «Правильна обробка землі під ярові посіви», а Родіонівське – «метелик» під промовистою назвою «На Бога сподівайся, а сам не зивай». Зазвичай зміст таких листівок-агіток склався секретарями агропросвітницьких об'єднань. Тираж, в середньому, коливався у діапазоні 500–1000 екземплярів. Усі вони розповсюджувались серед селянства, яке потрапляло в район дії товариства. Однак, незважаючи на вище зазначене, видавничу діяльність сільських громадських агропросвітницьких об'єднань не може бути охарактеризована як активна та всеохоплююча. Ми можемо констатувати лише сам факт її наявності в окремих поодиноких об'єднаннях.

Висновки. Отже видавничу діяльність агропросвітницьких товариств Лівобережної України на початку ХХ ст. була важливою, хоча і не домінуючою, складовою у їхній роботі. Власне функціонування громадських агропросвітницьких об'єднань розглядається нами як частина нових економічних змін в країні. Нова друкована продукція поширювала знання серед господарників, пропагувала перспективні методи господарювання, захищала інтереси виробників сільськогосподарської продукції. Важливо наголосити, що друковані видання українських агропросвітницьких об'єднань є додатковим джерелом вивчення історії сільських громадських об'єднань. Серед видань, які представляють агропросвітницькі об'єднання Лівобережної України відзначаємо: «Хуторянин», «Журналы Полтавского сельскохозяйственного общества», «Труды Полтавского общества сельского хазяйства по аграрному вопросу» (м. Полтава), «Селянин» (м. Чернігів), «Весник Золотоношского сельскохозяйственного общества» (м. Золотоноша), «Константиноградские сельскохозяйственные известия» та «Журналы Константиноградского сельскохозяйственного общества» (м. Костянтиноград), «Лохвицкое слово» (м. Лохвиця), «Ромен» (м. Ромни), «Вестник Хорольского сельскохозяйственного общества» (м. Хорол), «Справочный листок Кременчугского сельскохозяйственного общества» (м. Кременчуг), «Труд» (м. Зіньків) та «Неженец» (м. Ніжин). Отже, у 15 повітових центрах Полтавської губернії функціонувало 14 повітових агропросвітницьких об'єднань, 7 з яких друкували сласні часописи; у 15 повітових центрах Чернігівської губернії у різний час діяло 12 повітових агропросвітницьких об'єднань, з яких лише Чернігівське друкувало часопис «Селянин» та Ніжинське – газету «Неженец».

Список використаної літератури

1. [Малоперещепинское сельскохозяйственное общество] // Хуторянин. – Полтава, 1909. – № 7. – С. 242.
2. Журналы Конотопского уездного земского собрания 1913 года. – Конотоп : Тип. А.-Ш. Айзиковича, 1914. – 1133 с.
3. [Без названія] // Неженец. – Нежин, 1914. – № 1. – С. 3.
4. Борзненский уездный экономический совет (заседание 26 сентября) // Земский сборник Черниговской губернии. – Чернигов, 1910. – № 10. – С. 210.
5. Отчет о деятельности библиотеки-читальни Сокольского сельскохозяйственного общества (Полтавской губернии) за 1913 год. – Кобеляки : Тип. М. И. Золотаревского, 1914. – 15 с.

6. Отчет о деятельности библиотеки-читальни Сокольского сельскохозяйственного общества (Полтавской губернии) за 1914 год. – Кобеляки, 1915. – 8 с.
7. Труды Харсикского общества сельского хозяйства Лохвицкого уезда Полтавской губернии. – Санкт-Петербург : Тип. В. Киршбаума, 1913. – Вып. 1, ч. 1-2. – 11+12 с.

References

1. (1909). [Maloperechepinskie agricultural society], *Hutoryanyn*, 7, 242. Poltava. (In Rus.)
2. (1914). *The journals of the Konotopsky district assembly of 1913*, 1, 3. Konotop. (In Rus.)
3. (1914). [Untitled], *Nezhynets*, 1, 3. Nizhyn (In Rus.).
4. (1910). Borznensky district economic sonnet (session of september 26), *Zemsky collection of the Chernigov province*, 10, 210. Chernihiv. (In Rus.).
5. (1914). *Report on the activity of the library-reading room of the Sokol Agricultural Society (Poltava province) for 1913*. Kobelyaki. (In Rus.).
6. (1915). *Report on the activity of the library-reading room of the Sokol Agricultural Society (Poltava province) for 1914*. Kobelyaki. (In Rus.).
7. (1913). *Proceedings of the Kharsik society of rural household in the Lokhvitsky district of the Poltava province*, 1, part 1-2. (In Rus.).

Abstract

Silka O. Publishing activity of agro-educational societies in the beginning of the XX century (based on the materials of the Left Bank).

Introduction. Modern Ukrainian historiography requires the actualization of historic studies at the level of the so-called local, regional or microhistory. The objective study of the place and role of rural community associations, and in particular the agro-educational orientation, in the processes of socio-economic development of Ukraine in the early XX century, requires attention, including their publishing activities. Printed publications of the mentioned associations (periodical and non-periodic) are an important source in the study of the phenomenon of the Ukrainian rural public statute initiative.

Purpose. To consider publishing products of agro-educational associations as a component of their general activity.

Results. One of the areas in the activities of rural community associations, in particular in agricultural research societies, was publishing activity. Major publishing projects are recorded in the largest (provincial and district) associations. Attention is paid to the relatively small variety of publishing products of these associations.

Originality. The appeal to the historical tradition in the area of the emergence and deployment of statutory public associations of Ukraine in the late XIX and early XX centuries, and in particular to its rural segment, makes it possible to assess its continuity, its link with economic and political structures; to discover the common ground on which the functioning of both Ukrainian, European and world public associations takes place; to comprehend the role and place of civic organizations in the civilizational progress of Ukrainian society in a new way.

Conclusion. Printed products of agro-educational associations at the beginning of the XX century presented by publications of provincial, county and village associations. To the category of periodicals includes agricultural periodicals (magazines and newspapers), to the continuing ones - «Reports» and «Protocols», to separate ones - «Statutes» and «leaflets-butterflies» with actual agricultural information for peasants. And as an exception, and not as a regularity, attention is focused on the so-called. non-typical products of rural societies, for example on the «Reports» of their libraries. In general, it is emphasized the important contribution of the printed products of agricultural research societies of the Left Bank Ukraine in the formation of a rural social statute initiative and popularization of modern agricultural knowledge and practices in life.

Key words: rural community association, rural community initiative, agricultural periodicals, agricultural agitation «leaflets-butterflies».

Одержано редакцією 09.11.2017
Прийнято до публікації 12.12.2017

